

K FENOMÉNU LŽI

ANNA HAGENOVÁ, Katedra humanitních věd FTVS-UK, Praha, ČR

Pomineme-li systémovou přísnost různých teorií o tom, co je pravda, kam patří teorie „*addequatio rei ad intellectum*“, teorie koherence, korespondence, většinou teorii pravdy, pragmatickou, teorii odrazu aj., nezbyvá nám nic jiného než vyzvat onu teorii, která je z nich nejméně uchopitelná prostřednictvím kvantity – teorii, již nazýváme ALETHEIA. Pravdivé je to, co se nám odkrylo, odkrylo se nám to, ale díky nám samým, protože jsme něco se sebou udělali – očistili jsme své „divání“, měli jsme odvahu k samotě pohledu a hlavně k čistotě pohledu.

Lež je nepravda a polopravda. Je to odvážné tvrzení, protože by se okamžitě našli ti, již by nemohli s tímto tvrzením souhlasit a určitě by uvedli dobré důvody pro svá tvrzení. Ale odvažme se k tomuto druhu odvahy. Sókratés věděl o odporosti lži, věděl o její pavučině, neslyšně padající a uvěžňující. Zděsil se jí, a proto musel žít tak, jak jej zastihl nám všem dobře známý jeho vlastní životopis. Sókratova záhuba je indexem nevyhnutelnosti provázející život čistého. Jaká beznaděj, jaká tichá hrůza nás obklopuje, pokud si v samotě přiznáme platnost lži, její dosah a význam. Prý politik může být někdy nemravný, vyžaduje-li to předpokládaný výsledek jeho činnosti, tvrdili někteří účastníci v televizní debatě Netopýr, vysílané 1. června 1993 v poledním čase. Snad nejtragičtější forma lži je ta, která se nenechá přistihnout, je vždy připravena tvrdit opak vlastního opaku, vždy se stejnou dikcí autenticity, bez záchvěvu nejistoty. Proti této lži se nedá dělat nic jiného než to stoické, totiž vlastním životem svědčit o tom, co pravdivé jest.

Vždyt: „Umění žít má více podobného se zápasnictvím než s tančením, totiž v tom smyslu, že musí stát pohotově a nekolísavě tvář v tvář úderům i nepředvídaným“ ([1], 267).

Společnost lidí se liší od společnosti předmětů, jako jsou kameny či stromy, hlavně tím, že si navzájem ony kameny nerozumí. Fenomén rozumění je nejpodstatnější element lidského společenství. A k rozumění patří výklad. Dokonce i mlčení není nic jiného než modus rozumění. A tak zněmožňování rozumět sobě i jiným je LŽÍ, jež vede vždy k tomu, čemu Němci říkají *Unheimlichkeit* – k vydědění z domova, ze smyslu DOMOVA, k tomu, čemu mnozí říkají prožitek odcizenosti, k pocitu kaskovského zvířete ve svém doupěti. To „doupě“ je naše nitro, to, čemu chceme a také musíme být věrni, protože v opačném případě nám nepatří naše jáství, postrádáme identitu sebe se sebou, chybí referent, vůči kterému celý náš život získává smysl, získává osmyslnění, které lze vystopovat i v zdánlivě nelogických rozhodnutích v naší existenci. Bez tohoto osmyslnění totálně chybí možnost porozumět jinému i sobě, porozumět věcem kolem nás – zkrátka chybí to, čemu říkáme ROZUMĚNÍ. Zvláštní a existenciální druh lži nastává, zradíme-li toto „doupě“ v nás samých. Projevem tohoto ontického lhaní je neautenticita, neopravdovost, o které psal Havlíček, Masaryk, Heidegger i Patočka.

Octne-li se ryba na suchu, zjistí, že jí něco chybí, bez čeho nemůže žít, dostane se jí rozumění pro něco, co před tím fungovalo jako trapná samozřejmost. Řekli bychom, konečně ryba zproblematizovala svou existenci, otevřelo se jí něco, o čem neměla ani potuchy. Fenomén „ryby na suchu“ (příklad je Finkův) ([2], 33-34) je zrcadlem nás samých. Dokud nás naše vlastní poměry nedonutí zproblematizovat samozřejmosti, jsme naivně „PŘEDROZ-

HODNUTI“. Na tomto „předrozhodnutí“ stojí celá naše jistota, ta Babylónská věž, jež je sestavená z POLYMATHIA – z mnohovědění bez nahlédnutí, bez osobního prožitku apodikticity.

Je toto náležení samozřejmostem také lží, či nikoliv? Tak stojí otázka. I dogmatismus můžeme, a dokonce musíme pochopit jako DOXA, protože dogmatismus není nikdy zakotven v EPISTÉMÉ.

Lidské bytování je bytováním jiného druhu, než je existence dvou kamenů ve stejném prostoročasu. Mezi dvěma lidmi je vztah „dvou zrcadel“, t. j. představují si druhého jako představujícího si mne. V představě toho druhého vidíme podobně jako v zrcadle své vlastní představování a tento postup můžeme doplňovat ad infinitum. Mezi dvěma lidmi je tedy nekonečno intencionálního vzájemného představování, je zde nekonečný noetický neklid, pohyb, tok, kterému říkáme ŽIVOT. Mezi dvěma kameny toto jiskření nikdy nenastane. Je vidět, že v tomto labyrintu se snadno zbloudí, tedy snadno člověk zalže.

Mezi dvěma lidmi je často vytvořen vztah „Já a ty“ – tento vztah je neproveditelný a nemyslitelný mezi kamenem a kamenem, mezi člověkem a kamenem. Ale Descartes o důsledcích svého ontologického a gnozeologického rozvrhu takto nikdy neuvažoval. Druhé Já je v cartesiánském postoji redukováno a zreifikováno, protože cartesiánský pohled likviduje zrcadlo, ve kterém se skrývá představa druhého Já. „Ty“ mi zrcadlí mé vlastní „Já“. Descartovi zkrátka chybí toto zrcadlení. Každý, komu toto zrcadlení chybí, přijde o sebe sama v tom druhém, čímž se stává hemingwayovským „ostrovem“, a tak se pomalu stává „věcí“. Zde leží MECHANÉ, jež je údělem nás zbloudilých na konci 20. století. Cartesianismus představuje jedno z mnoha ontických nedorozumění, jednu z mnoha ontických „lží“. Znamená však pouze zastavení, které právě díky tomu, že je tvarem ztrnulého pohybu, zároveň nám umožňuje kritickou reflexi a nový směr cesty. Nebylo by spravedlivé říkat o Descartovi, že jeho myšlení jako celek je nepravdivé, ovšem spravedlivé je uznat, že implikace jeho postulátů zakládají možnost mechanického přístupu k entitám, jež tento přístup z hlediska své přirozenosti nepřipouštějí.

Ten druhý má představu o mně a já právě v tomto zrcadle se nacházím a v mé představě se nachází ten druhý. Myšlenka apercipující vnímání jako vlastnost naší psyché se tak stává intencionální implikací horizontů, jejichž bohatost je nevyčerpatelná. Redukce „Ty“ na „Ono“ je existenciální lží. „Ono“ není tím, čemu říkáme „Ty“, protože jsme odmysleli, neuznali a zlikvidovali živou představivost toho druhého, ve které vystupujeme my sami. Lidská existence je „Füreinandersein“, lidské bytí je lidským pouze ve společenství lidí. Přičemž je třeba říci, že i misantrop toto společenství potřebuje a nikdy se zcela z tohoto společenství nevyloučil. Fenomén „Füreinandersein“, jeho platnost, jeho výlučná významnost byla cartesiánstvím zredukována na dualismus Já a Ono. Zde leží klíč k rozumnění toho, čemu říkáme dnešek.

Můžeme tento výchozí bod, toto hledisko označit jako fakt ontického lhaní, ontické lži? Výsledkem ANO, motivem NE. Iniciátoři „myšlení ‚more geometrico‘“ byli vedeni krystalicky čistou touhou po přiblížení se k ideálu pravdivosti. Teprve dnes, když jsme díky Husserlovi a jiným objevili skryté předpoklady tohoto druhu myšlení, můžeme hovořit o ontizující falši. Je nám třeba nahlédnutí, je nám třeba setkat se „u věci samé“. K ospravedlnění Descartově a všech ostatních participujících na „geometrickém myšlení“ novověku je třeba dodat. Člověk se liší od zvířete nejen těmi známými biologickými danostmi, ale především tím, že člověk je otevřen vůči významnosti věcí a světa kolem něho. Toto zvíře nedokáže, je zastaveno v hranicích zvířecí receptce a nemůže za tyto hranice. Otevřenost lidského percipienta je především otevřeností vůči nekonečné měnlivosti významů, jež pro člověka mají věci a svět sám. Tato nevyčerpatelnost všech možných významností je pro nás podstatným výměrem lidskosti. Otevřenost vůči světu je zároveň nutností volit, i když neznáme všechny okolnosti, které je třeba k volbě promyslet.

Předpokminkou vnímání světa je vždy prostá jedinečnost aspektu vnímajícího. Mnoho z nich vnímá jeden a ten samý předmět, ale každý z nich má stanovisko, které patří výhradně a bezpodmínečně jen jemu, jinak řečeno, máme právo na osobní výraz v obrazu světa, v této poloze z nás opravdu nikdo nelže. Prostorová stanoviska si můžeme navzájem vyměňovat, ale časová nikoli, protože čas je tím, co „dělá“ absolutní jedinečnost. Věci, které mají pro nás význam, směřují naši otevřenost vůči světu a nesou naši existenci v sukcesivnosti času. Transcendentální struktura světa patřící k našemu prožívání časovosti a prostorovosti nám umožňuje předporozumění věcem kolem nás.

Po staletí se opakuje totéž. Relativismus kategorie pravdivého pozvedá nárok na absolutní uznání a platnost, zde se skrývají parciality osobních zájmů těch, kteří touží více „být“ prostřednictvím vykonávané moci nad ostatními. Neuznat celek převyšující jáství je možno mnohými způsoby. Inteligence je mnohdy posuzována právě dle schopnosti skrýt intenci k panování pod deštníkem naslouchání objektivním zájmům doby. Přesto stále platí to Finkovo, že člověk sa podobá Tantalovi věčně hladovějícímu a žízňícímu (srov. [2], 132). Podobně člověk touží po pravdivém.

Distinkce pravdivého a lživého byla dnes substituována distinkcí pravděpodobnějšího a pravděpodobného popřípadě pravděpodobného s nulovou hodnotou. Jaksí LEŽ se již nenosí, relativistický horizont platností – předpokládaných platností – vše učiní v nějakém stupni pravdivým. Každý má svou „pravdu“, stejně jako každý má svou topiku po otisku palce. Tato singularita leibnizovských monád zaručuje běžnému noetickému úzu „legitimní nárok“ na uznání. Možná, že se jedná o výraz nové role subjektivity v současném světě??? Únik zodpovědnosti do subjektivity, jež svou významnost legitimovala vznikem občanské společnosti, nárokem na kantovskou platnost noumenálního Jáství, tento únik do hradeb státem posvěcené subjektivity zakládá patrně i nárok na „subjektivní pravdu“. Ano, s tím lze souhlasit. Ovšem tento nárok není zároveň nárokem na platnost, již musí uzнат všichni v daném čase. Teprve potřeba, aby subjektivní mínění bylo všemi přijato jako závazná norma, přináší s sebou možnost lži a s ní i možnost vzniku tyranie. Lhát tedy v tomto případě znamená prosadit svou vůli silou. Nietzsche se svou hodnotovou nicotou dedukovanou z biologických determinací lidského údělu posvětil nárok subjektivity na vůli k moci. Patrně uměl anticiipovat, zdá se, že není čeho se chytit. Přesto to tantalovské v nás, ta neustálá žízeň a hlad nás vedou naprosto nepochybně k hledání a hledání má smysl jen tehdy, je-li na konci této cesty příslib pravdivého cíle. Přes veškerý výsměch, přes pozitivistické indoktrinace pro „absolutní“ uznání relativnosti, jsme tam, kde jsme na počátku dějin lidského myšlení začínali. Stojíme zde nazí, s intencí po pravdivém. I když takto pojatý kruh nabízí opět Nietzscheho a jeho výklad dějin, přesto toužíme po pravdivém.

Lidský rozum je výrazem pro rozumění jistému typu otevřenosti světa, nic víc. Je možné, že i v něm jsou nenápadně zabudovány překážky k tomu, co jest životně podstatné. Patrně si rozum v samotném rozumění stojí v cestě, překází si. Dnešek nás o tom často přesvědčuje. Původní ontický základ bytí jsoucího skrytý v zemi-matce, v noci, v nerozlišitelnosti, v původní jednotě, jež je láskou i smrtí zároveň, základ jenž byl vyzván básníky i filozofy, je dnes znegován mocí dne – mocí světla – apollinským rozlišovacím principem, proti kterému onen dionýzský nemá šanci. Zvítězil onen otcovský princip ke světu. Antigona byla poražena. Jaká prázdnota a osamocenost nás čeká uprostřed funkčního perfekcionismu dneška! Není to vlastně také lež???

LITERATURA

- [1] MARCUS AURELIUS: Hovory k sobě. In: Antická literatura o vlastním osudu. Praha 1973.
[2] FINK, E.: Existenz und Coexistenz. Würzburg 1987.